

Межі південної та західної Української Слобожанщини: критерії, гіпотези, концепції

На підставі політико-адміністративних, діалектних карт та атласів у статті робиться спроба визначити межі південних і західних регіонів Української Слобожанщини.

Ключові слова: *Слобожанщина, межа, карта, говірки.*

Як історико-етнографічний регіон Слобожанщина на сучасному етапі входить до складу двох держав — України та Російської федерації. Тому визначення північних і східних її кордонів у межах України не викликає значних труднощів — ця розмежувальна лінія проходить по адміністративному кордону вищеназваних країн. Умовний розділ півдня й заходу Слобожанщини пролягає всередині самої України і становить об'єкт нашого дослідження. Для його визначення ми використовували наступні критерії:

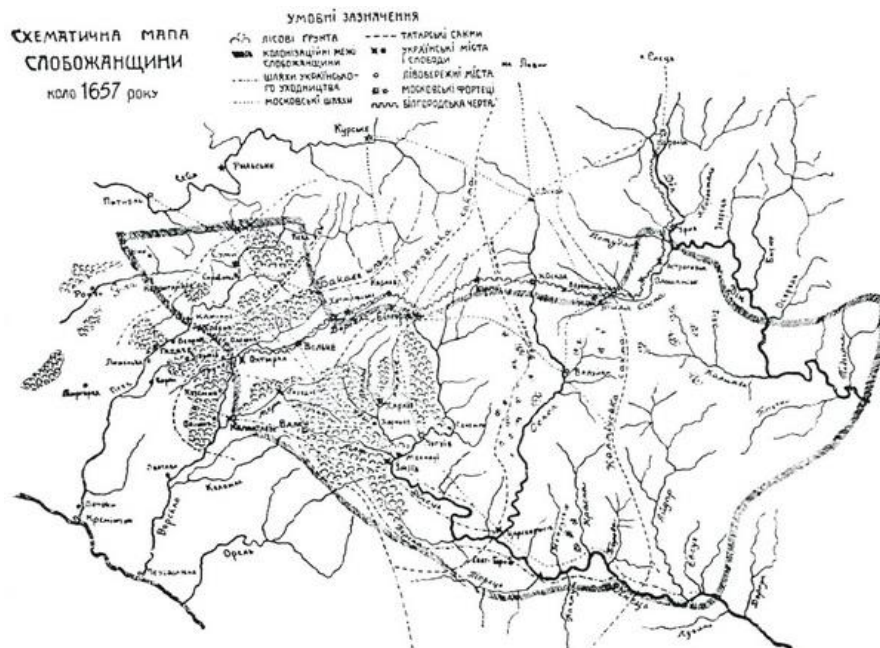
- 1) політико-адміністративні (карти й атласи різних історичних періодів із нанесеними на них координатами цього регіону);
- 2) діалектні (говірковий), коли подається перелік населених пунктів, через які проходить розмежування слобожанських наріч від степових на півдні та слобожанських наріч від

⁴⁹ Швидкий Сергій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, проректор із науково-педагогічної роботи, Донбаський державний педагогічний університет

середньонадніпрянських на заході, при цьому подається і карта такого топонімного ареалу з ізоглосами.

Переносячи лінії, що відділяють діалектні явища на карті (атласі) говірок на карту (атлас) географічну, виявляємо більш точну межу з більшою кількістю населених пунктів, розташованих на лінії переділу.

Найдавніші адміністративні межі південно-західної Слобожанщини зустрічаються на карті, вміщеній у праці В. Юркевича «Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького» [7] (див. карту нижче). Ця карта датується 1657-м роком. Відомо, що до цього періоду Слобожанщина ще не була остаточно заселеною і відомі лиш окремі етапи міграції населення у басейн річок Сіверського Дінця та Дону. Перенісши кордони регіону (західну і південну його частини), що на карті 1657 року, на сучасну адміністративну карту України (Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська області), виявляємо, що на лінії тогочасного розмежування знаходяться такі населені пункти:

а) у північно-західній і західній Слобожанщині – Суджа [Кр] – Басівка [См См] – Біловоди [См См] – Гуринівка [См Блпл] – Білопілля і Ворожба [См] – Дяківка [См Брн] – Вознесенське [См Брн] – Сніжки [См Брн] – Хоружівка [См Ндр] – Недригайлів [См] – Червона Слобода [См Ндр] – Камінне [См Лбд] – Довжик [См Охт] – Грінченкове [См Охт] – Олешня [См Охт] – Чернетчина [См Охт] – Кардашівка [См Охт] – Хухра [См Охт] – Михайлове [Плт Ктл] – Сидоряче [Плт Ктл] – Котелевка [Хр Кркт] – Колонтаїв [Хр Кркт];

б) у південній її половині – Костянтинівка [Хр Кркт] – Сніжів [Хр Влк] – Станичне [Хр Нвдл] – Караван [Хр Нвдл] – Парасковія [Хр Нвдл] – Єфремівка [Хр Прв] – Первомайськ [Хр] – Миролубівка [Хр Лз] – Мечбилове [Хр Брв] – Велика Андріївка [Хр Брв] – р. Сухий Торець – Слов'янськ [Дц] – Сіверськ [Дц Арт] — і в напрямку до річки Сіверського Дінця (пор. кордони власне Слобожанщини та межі її заселення в XVI – першій половині XVII століть, де в південній її частині був вільний простір, так званий “коридор”, і ця частина регіону, так само як і східна та північна, ще не була маркована лінією на карті):

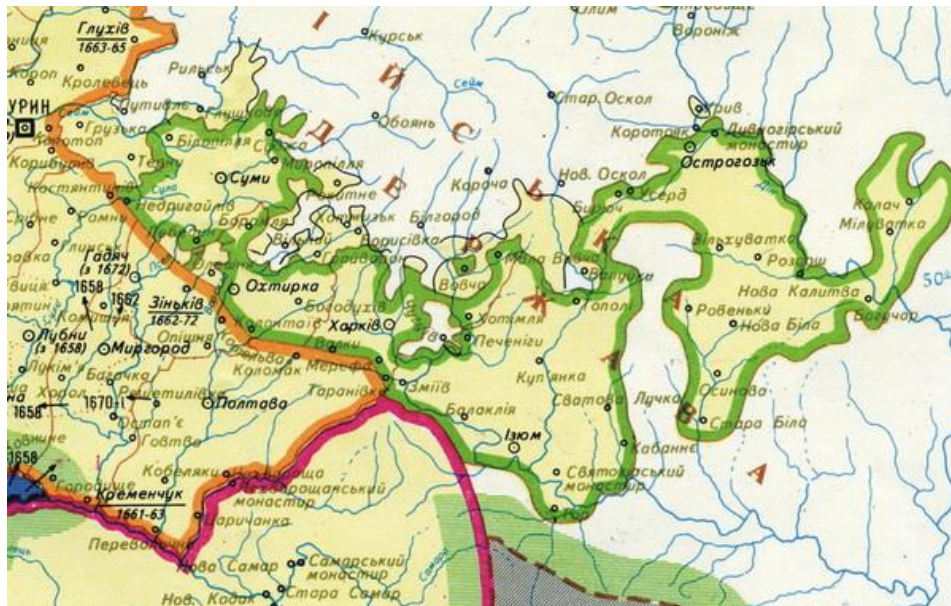

Політико-адміністративний кордон зазначеного регіону можна встановити, беручи до уваги «Карту Слобідських полків 1765 р.», яка знаходиться в монографії А.Г.Слюсарського «Слобідська Україна» [5], на якій нанесена західна та південна межі цих військових одиниць (Сумський, Охтирський, Харківський та Ізюмський полки), що проходила приблизно по лінії **на заході: Суджа [Кр] — по р.Сейму — Недригайлів [См] — Межириччя [См См] — Охтирка [См] — Олешня [См Охт] — Котельва [Плт] — Рублівка [Плт Ктл] — Чутове [Плт] — Сидоренкове [Хр Влк] — на північний схід до Кобзарівки [Хр Влк] — на південь до Знам'янки [Хр Нвдл] — Станичне [Хр Нвдл] — Хрестище [Хр Кргр] — і в напрямку до р.Берестової, до т. зв. «Української оборонної лінії».**

Кордон південної частини чотирьох українських слобідських полків проходить по цій оборонній смузі і включає такі населені пункти: *Парасковії* (суч. *Парасковія* [Хр Нвдл]) — *Єфремівське* (суч. *Єфремівка* [Хр Прв]) — *Михайлівське* (суч. *Михайлівка* [Хр Прв]) — по річці *Береці* до міста *Ізюма* — на захід від *Тора* (зараз м. *Слов'янськ* [Дц]) — на північний схід до річки *Сіверського Дінця* і далі до місця впадіння в неї річки *Красної* (на цьому проміжку шляху знаходяться поселення *Ямпіль* — *Писарівка* — *Сухарівка* (див. фрагмент карти):

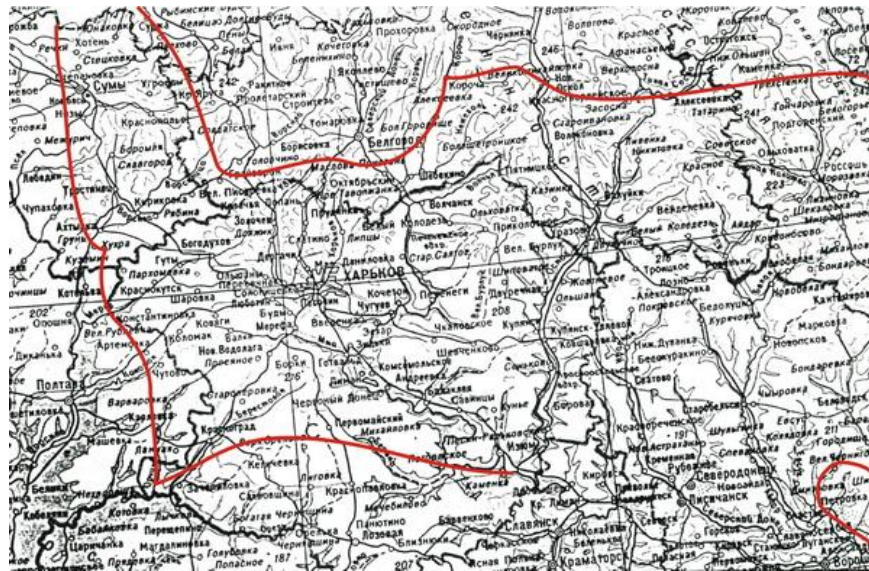
(пор. цю карту із «Картою Слобідських полків 1764 р.», що вміщена у відомій праці Д.І.Багалія «Історія Слобідської України» [1], та подібній карті «Політична автономія українських земель у другій половині XVII — XVIII ст.»):

Можна помітити незначні розбіжності у розмежуванні південно-східної Слобожанщини (карта 1657 р.) і Слобідсько-Української губернії (карта XVIII ст.). Спільним є те, що в районі м.Барвінкова межа просувається не по р.Сухому Торцю, а рухається на південь, захоплюючи частину Олександрівського району і територію навколо м.Краматорська, далі йде у напрямку до м.Дружківки і на схід північніше від м.Бахмута (суч. м.Артемівськ), а вже потім — на північний схід до річки Сіверського Дінця (див. карту):

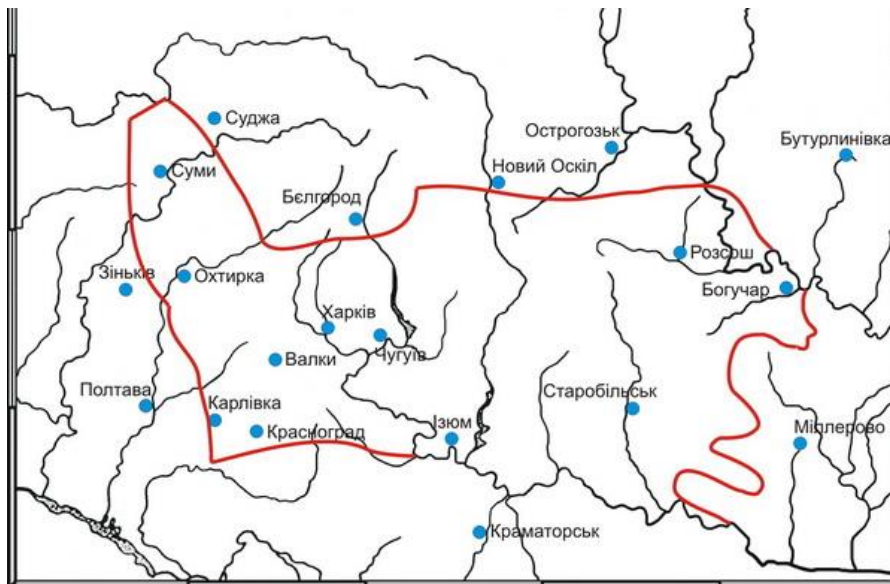
Визначити кордон півдня та заходу Слобожанщини допомагає і діалектологічний принцип. Зокрема, на основі ізоглос, що розділяють західну частину слобожанських і східну частину середньонадніпрянських говірок ми встановлюємо межу досліджуваної історико-етнографічної області. Самі ж лінії розмежування цієї говіркової групи теж можна виділити приблизно: «Західна межа слобожанських говірок проходить умовною лінією Білопілья — на захід від Лебедина — Охтирки — Краснограда; південна межа: на південь від Ізюма, далі на схід приблизно по річці Сіверському Дінцю» (курсив наш – С.Ш.) [2, с. 160]:

Якщо ці лінії нанести на географічну карту східної частини України з більш дрібним масштабом, то встановлюємо:

а) **західну межу:** *Володіне* [См Блпл] — *Річки* [См Блпл] — на схід від *Коршачини* [См Блпл] — на схід від *Сули* [См См] — *Межиріч* [См Лбд] — на схід від *Рябушок* [См Лбд] — *Довжик* [См Охт] — на схід від *Груні* [См Охт] — *Куземін* [См Охт] — на схід від *Деревок* [Плт Ктл] — *Котельва* [Плт] — *Мала Рублівка* [Плт Ктл] — *Велика Рублівка* [Плт Ктл] — *Зайці* [Плт Ктл] — на схід від *Вільниці* [Плт Чут] — на захід від *Зеленківки* [Плт Чут] — *Кошманівка* [Плт Маш] — між *Дмитрівкою* [Плт Маш] та *Лип'яною* [Плт Крл] — на схід від *Абрамівки* [Плт Маш] — і в напрямку, де річка *Орчик* впадає в *Орель*;

б) **південну межу:** *Чернещина* [Хр Зчп] — на південь від *Краснограда* [Хр] — *Кигичівка* [Хр] — *Миронівка* [Хр Прв] — *Завгороднє* [Хр Блк] — *Заводи* [Хр Із] — *Кам'янка* [Хр Із] — річка *Сіверський Донець* (див. карту):

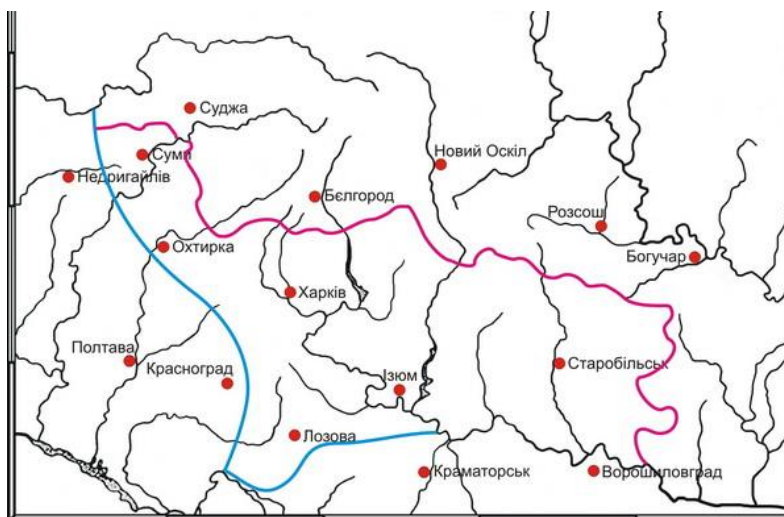
Для виявлення більш детальної інформації звернемо увагу на лінії розмежування, які відділяють західнослов'янський говір від східносередньонадніпряньського та південнослов'янський від північностепового, що на «Карті говорів української мови», де в західній її частині знаходяться такі населені пункти, як: *Старі Вирки* [См Блпл] — *Білопілля* [См] — *Воронівка* [См Блпл] — *Улянівка* [См Блпл] — *Штепівка* [См Лбд] — на схід від *Лебедини* [См] — *Довжик* [См Охт] — *Лантратівка* [См Охт] — *Журавне* [См Охт] — *Хухра* [См Охт] — *Пархомівка* [Хр Кркт] — *Краснокутськ* [Хр] — *Качалівка* [Хр Кркт] — *Олексіївка* [Хр Кркт] — *Сніжків* [Хр Влк] — *Палатки* [Хр Нвдл] — *Старовірівка* [Хр Нвдл] — *Власівка* [Хр Кгч] — *Кигичівка* [Хр] — *Дар-Надежда* [Хр Схн] — *Судиха*

[Хр Схн] — Великі Бучки [Хр Схн] — на схід від Лебенцівки [Дн] — на схід від Попасного [Дн] — Всесвятське [Дн].

На цій же карті у південній частині Слобожанщини розташовані: Андріївка [Дн] — Кочережки [Дн] — Водяне [Дн] — Василівка [Дн] — на південний схід від Лозової [Хр] — Близнюки [Хр] — трохи на північ від Барвінкова [Хр] — Нова Дмитрівна [Хр Брв] — Долина [Дц Сл] — і далі на північний схід до річки Сіверський Дінець):

Трохи відмінна від попередньої траєкторії лінія розмежування слобожанських і східносередньонадніпрянських та слобожанських і степових говірок у дослідженні Ю.Г. Матвіяса, де значиться, що «...приблизну межу між середньонадніпрянськими і слобожанськими говорами можна провести по лінії між містами Білопілля — на захід від Лебедина — Зінків — Опішнія — Красноград — Новомосковськ» (курсив наш. — С.Ш.) [3, с. 115]. І там же читаємо наступне: «Межа між слобожанськими і степовими говорами проходить приблизно по лінії: Новомосковськ — Лозова — Слов'янськ і далі на схід по річці Сіверський Дінець» (курсив наш. — С.Ш.) [3, с. 119]:

Тепер більш детально зупинимося на тій частині території, що розташована в басейні річки Бахмута — приблизно від м.Артемівська до місця її впадіння в р.Сіверський Дінець. Те, що цією частиною землі володіли слобожани і що вона входила до складу південної Слобожанщини, повідомляється в деяких статистичних довідниках та історичних джерелах. Зокрема щодо утворення самого м.Бахмута, то його як укріплену слободу заснували ті жителі Слобідчини, що добували сіль у «Соляному містечку» (тепер м.Слов'янськ). Вони поселились у цій місцевості після того, як «пізніше

відшукали такі ж солоні джерела на другому березі річки Сіверського Дінця — по річці Бахмутці» [6, с. XVII].

У 1703 р. Бахмутські жителі — етнічні українці — були передані полковнику Слобідського Ізюмського козацького полку. Донські козаки подали чолобитну проти слобожан за володіння ними містечком на Бахмуті, яке вони вважали своїм, аргументуючи це тим, що «ще в 1683 році Сухарівські козаки сіль на Бахмуті варили, і від ворога відсіч робили» [6, с. XVII].

У 1704 р. козаки Ізюмського полку дістали грамоту, в якій було зазначено, що ця річка із землями лишилася слобожанам і була ними заселена [2, с. 41].

Виходячи із вищезазначеного, подаємо гіпотетичну межу території Бахмутського повіту, що входила до складу Слобожанщини:

Отже, розглянувши кілька концепцій щодо кордонів західної і південної Слобожанщини, можемо зробити наступний висновок: межа цього регіону є умовною, оскільки тривалий період свого існування вона перебувала у складі однієї держави — Російської імперії, а тому не було необхідності точного маркування розмежувальних ліній, які виконували б територіально-адміністративну функцію. Більш точно можна відтворити межу півдня Слобожанщини (кордон Ізюмського козацького полку, південна ділянка слобідських говірок), що проходить по річках Сухому Торцю та Сіверському Дінцю. Західна частина до річки Сухого Торця має незначні розбіжності у позначенні, і тому її виявлення має більш гіпотетичний характер.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

області:

Дн – Дніпропетровська Плт – Полтавська

Дц – Донецька См – Сумська

Кр – Курська Хр – Харківська

райони:

Арт – Артемівський Ктл – Котелевський

Блк – Балаклійський Лбд – Лебединський

Блпл – Білопільський Лз – Лозівський

Брв – Барвінківський Маш – Машівський

Брн – Буринський Нвдл – Нововодолазький

Влк – Валківський Нвмс – Новомосковський

Зчп – Зачепилівський Ндр – Недригайлівський

Із – Ізюмський Охт – Охтирський

Крл – Карлівський Плгр – Павлоградський

Кгч – Кегичівський Прв – Первомайський

Кнт – Конотопський Сл – Слов'янський

Кргр – Красноградський Схн – Сахновщинський

Кркт – Краснокутський См – Сумський

Чут – Чутівський

Література

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. — Харків: Дельта, 1990. — 256 с.
2. Жилко Ф. Т. Говори української мови. — К.: Рад. школа, 1958. — 172 с.
3. Матвіяс Ю. Г. Українська мова і її говори. — К.: Наук. думка, 1990. — 168 с.
4. Політико-адміністративний поділ України в XVIII ст. // Атлас української мови: Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. — Т.1. — К.: Наук. думка, 1984.
5. Слюсарський А. Г. Слобідська Україна. — Харків: Кн.-газетне вид-во, 1954. — 256 с.
6. Списки населённых мест Российской империи: Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством: Список населённых мест по сведениям 1859 г. — СПб.: Издан Центрстаткомитетом МВД, 1863. — 152 с.
7. Юркевич В. Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького. — К.: Всеукраїнська Академія Наук, 1932. — 189 с.

The borders of the southern and western Ukrainian Slobozhanschina: criteria, hypotheses, conceptions

Shvydkyj S.

Donbass State Pedagogical University, Sloviansk, Ukraine

On the basis of the political-administrative, dialectical maps and atlases the borders of the southern and western regions of the Ukrainian Slobozhanschina are defined in the article.

Keywords: *Slobozhanschina, border, map, dialect.*